

RUMCA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜK TUHFETÜ'L-UŞŞAK

Gökhan ÖLKER*

ÖZET

Son zamanlarda manzum sözlükler üzerine yapılan çalışmalarda bir artış göze çarpmaktadır. Ancak yapılan çalışmaların hemen hepsi Farsça – Türkçe veya Arapça – Türkçe manzum sözlükler üzerinedir (Miftâh-ı Lisân hariç). Tuhfetü'l-Uşşak, Fevzi Kisedârzâde tarafından kaleme alınan Rumca – Türkçe manzum sözlüktür. Bu yönüyle diğer manzum sözlük çalışmalarına benzememektedir. Biz bu çalışmada kısaca manzum sözlüklerden ve Osmanlı imparatorluğundaki Rumca Türkçe ilişkisinden ve dil etkileşiminden bahsedeceğiz. Sonra da Tuhfetü'l-Uşşak'ı tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tuhfetü'l-Uşşak, manzum sözlük, Rumca, Fevzi Kisedarzade.

GREEK-TURKISH VERSE DICTIONARY TUHFETÜ'L-UŞŞAK

ABSTRACT

Recently an increase in the work of over verse dictionaries take attention. However, almost all of this works are on the Persian-Turkish or Arabic-Turkish verse dictionary.(except Miftâh-ı Lisân) Tuhfetü'l-Uşşak is a Greek-Turkish verse dictionary written by Fevzi Kisedârzâde. With this aspect, Tuhfetü'l-Uşşak is dissimilar to other verse dictionary studies. In this study, briefly, we will mention about verse dictionaries and

*Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulker@selcuk.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Greek-Turkish relation/language interaction in Ottoman empire. After we will try to introduce Tuhfetü'l-Uşşak.

Key Words: Tuhfetü'l-Uşşak, verse dictionary, Greek, Fevzi Kisedarzade.

Giriş

Göktürklerden günümüze kadar uzanan tarihi süreç içerisinde bazen azalarak bazen artarak devam eden Türk-Rum münasebetleri “Osmanlı imparatorluğu döneminde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İmparatorluk bünyesindeki azınlıklar içerisinde Ermenilerden sonra ikinci büyük nüfusa sahip olan Rumların 1911-1912 Anadolu nüfus sayımında elde edilen verilere göre Anadolu'nun genel nüfusuna oranları %7,15'tir” (McCarthy 1998: 14). Genel nüfus içerisinde eriyip yok olmamak kendi kültürlerini ve dillerini hem koruyup hem de öğretmek amacıyla Rumlar imparatorluk bünyesinde birçok eserler kaleme almışlar birçok okullar açmışlardır.¹ “Osmanlı egemenliği Yunan eğitiminin ve kültürünün yaşamasında engelleyici bir olay olmadı. Hatta 17. yüzyıldan beri ticaretle zenginleşen Rumlar sadece Mora ve Epir'de değil Karadeniz kıyılarında, Batı Anadolu'da okullar açmışlardır” (Ortaylı 2006: 63). Ta'lim-i Lisan-ı Rumi (Ölker 2005b), Usul-i Lisan-ı Rumi, gibi bizzat Maarif Nezaretinin izniyle bastırılan ve okutulan kitaplar vardır

Yüzyıllarca birlikte yaşayan toplumlarda bunun tabii sonucu olarak dil etkileşimi yoğun şekilde görülmektedir. Bir arada yaşama, ticaret, siyaset, kültür ilişkileri, savaşlar aynı din çevresi içinde bulunma gibi değişik etkenler diller arasında sözcükler açısından alışverişlere yol açmakta, en başta kelime hazinesi olmak üzere, ilişkilerin artışıyla birtakım ses, yapı ve söz dizimi öğeleri dilden dile geçebilmektedir. Bu etkileşim Türkçenin diğer dillerden etkilenmesi ve Türkçenin diğer dilleri etkilemesi şeklinde meydana gelmektedir (Aksan 1996: 125).

Yabancı dillerin Türk diliyle etkileşiminin yansıması üç boyutlu olmaktadır. Etkileşiminin birinci boyutu söz varlığında meydana gelmektedir. Bu aşamada Türk dili ilişkiye girdiği yabancı diller ile ilişkinin yoğunluğuna göre kelime alış verişini yapmaktadır. Bunun örneklerine ilk yazılı metinlerden günümüze kadar olan süreçte rastlanmaktadır.

¹ Rum okulları hakkında geniş bilgi için: Süleyman Büyükkaracı Türkiye'de Rum Okulları, Yelken Yayınları, Konya 2003

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Etkileşimin ikinci boyutu ise yabancı dillerin söz dizimi ile birlikte Türkçenin yanyana, aynı metin içerisinde kullanılmasıdır. Özellikle aydın kesim yabancı dili bildiğini göstermek için eserlerinde iki dilliliği gösterecek ifade kalıplarını kullanmayı bir ayrıcalık olarak kabul etmişlerdir. Bu mülemma tarzı söyleyişler “telmi” adıyla bir sanat olarak edebiyatımızda kendine yer bulmuştur. Bu iki dilli ifade kalıplarında, tarihi süreç içerisinde, çoğunlukla Arapça ve Farsça kullanılmıştır. (Ölker 2005)

Bir köhne köprüdür bu cihan kim gelen geçer

Bi'l-emni ve's-selameti ic'al ubürena İbn-i Kemal

Dānî ki men be'âlem yalguz seni sever men

Çün der berem neyâyi ender gamet öler men” Mevlâna

Ancak bu dillerin dışında özellikle son dönemlere doğru Fransızca ve Ermenice gibi dillerinde katıldığı görülmüştür.

Lücce-i nâz ü 'işveden iki *ond*

Bî-bedel bî bahâ bürün e bilond Recaîzâde

Beni sermest-i huzuz eyledi bir *Hay* güzeli

Lutf-i *mek* ile cavid *parutyun* verdi. Ferid Recayi

Mevlâna'ya atfedilen Farsça mülemmadan, son dönem Burdur Mebusu Ferid Recayi Bey'in Ermenice mülemmasına kadar Türk edebiyatında mülemma tarzında yazılmış iki dilli birçok şiire rastlanır. (Öztürk, 2003, 238)

Mülemma tarzı söyleyişler sadece aydın kesim arasında değil, iki dilliliğin var olduğu bölgelerde, genel kitle arasında Halk Edebiyatı ürünlerine (mani, tekerleme vb.) yansımış bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Dil etkileşiminin en yoğun yaşandığı coğrafyalardan biri olan Kıbrıs Adasından yapılan derlemelerde mülemma mani örneklerine rastlanmıştır. Bugünkü genç kuşağın pek bilmediği bu halk edebiyatı ürünleri yaşlı kuşağın hafızalarında veya bölük pörçük kaydedilmiş bazı eserlerin sayfa aralarında karşımıza çıkmaktadır

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Vasilica bsindro filli

Yaprakları sarıdır

Emanan iağa bimi

Hepsinnerden garıdır (Öztürk, 2003: 239)

Dil etkileşiminin son boyutu ise tamamen öteki dilde eserler kaleme almaktır. Edebiyatımızda bazı şiirlerini tamamıyla farklı dilde veren şairlerimiz olduğu gibi, Fuzulî benzeri öteki dilde müstakil bir eser veren şairlerimiz de vardır. (Ölker 2005)

Edebiyatımızda Manzum Lügat

Bu etkileşimin yanında, dil öğreniminin süresini kısaltmak, dil öğrenimini kolaylaştırmak ve yabancı dilin kelimelerini karşılıklarıyla birlikte ezberletmek gibi amaçlarla kaleme alınmış manzum sözlükler klâsik dil öğretiminde bir ders kitabı olarak okunmuş ve okutulmuştur (Öz, 1996: 55).

Manzum sözlük ve gramere dair ilk örnekler Arap dilciler tarafından Arapçanın öğretimi için verilmeye başlamıştır. İsmail b. İbrahim b. Muhammed er-Rib'î (öl. M. 1087)'nin Kaydu'l-Evâbid adlı eseri manzum Arapça sözlüktür. Zemahşeri'nin M. 1119-20'de yazdığı el-Mufassal'ı Cemâleddîn Ebî Abdullah Muhammed b. Mâlik b. Muhammed et-Tâ'î (öl. M. 1274)'nin Teshîlü'l-Fevâ'id ve Tekmiletü'l-Makâsîd'i manzum gramer kitaplarıdır. Edîb Natanazzî (öl. M. 1106)'nin Düstûru'l-Lüga, Arapça-Farsça olup Farslara Arapça öğretmek amacıyla tertip edilmiştir. Arapçanın gramerine dair bilgileri de nazmen ihtiva etmektedir. Bedrüddîn Ebû Nasr Mes'ûd b. Ebî Bekr el-Ferâhî tarafından (öl. M. 1242-43) M. XIII. yüzyılda yazılan Nisâbu's-Sıbyân iki dilli manzum sözlüklerin tertibi bakımından ilk örneğidir. Bu eserde, 1222 Arapça kelime 1088'i Farsça karşılıklarıyla 134'ü de yalnızca Arapça olarak nazmedilmiştir. Arapça öğretmek için okutulan ve ezberletilen eser özellikle İran, Anadolu, Türkistan ve Hindistan'da rağbet görmüştür (Öz, 1996:52, 53)

Manzum sözlüklerin Anadolu sahasındaki ilk örnekleri ise Arapça-Farsça'dır. Şükrullah b. Şemsüddîn Ahmed b. Seyfüddîn Zekeriyâ tarafından M. 1242-43 yılında yazılan Zühretü'l-Edeb ilk örnektir. (Öz, 1996: 54), Bu yolda Türkçe ile karşılıklı olarak yapılan ilk manzum sözlük ise Arapça-Türkçe olan Ferišteoğlu Lügati'dir (Muhtar, 1993; Çağiran, 2000). Bundan sonra ise Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimâtını (İlhan, 1997), Şeyh Ahmed'in Nazmu'l-Leâlini (Gülhan, 2005), Fedâî'nin Tuhfe-i Fedâîsini (Yakar, 2007), Âsım'ın Tuhfe-i Âsım'ını (Dursun, 2005), Vehbî'nin Nuhbe-i Vebîsini

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

(Yurtseven, 2003) , Mehmed Fevzi'nin Tuhfe-i Fevzisini ve Subha-ı Sıbyân'ı (Kılıç, 2006) ve Mahmûdiyye'yi (Akkuş 2004) sayabiliriz.

Arapça-Türkçenin dışında Farsça-Türkçe olarak da birçok manzum sözlük kaleme alınmıştır. Konyalı Hüsam b. Hasan'ın Tuhfe-i Hüsam (M. 1399- 1400) adlı eseri Sultan Orhan Bey adına nazmedilmiştir (Öz, 1996: 111), Mevlevî şeyhi Muğlalı Şâhidî İbrahim Dedenin Tuhfe-i Şâhidîsi (Öz, 1999; İmamoğlu, 2005; Kılıç, 2007b), Sümbülzade Vehbî'nin Tuhfe-i Vehbîsi (Küleççi ve Karabey, 1990; Kılıç, 2007a), Ahmet Remzi Akyürek'in Tuhfe-i Remzîsi (Karaismailoğlu, 1990; Kartal, 2003), Lâmi'î Çelebi'nin Lügat-ı Manzûmu (Öztahtalı, 2004) bu bağlamda ele alınacak sözlüklerdir.

Arapça ve Farsçanın dışında diğer bazı dillerde de eserler kaleme alınmıştır. Ahmed Fevzi Kîsedârzâde tarafından yazılmış olan Türkçe-Rumca Tuhfetü'l-Uşşâk, Yusuf Hâlis Efendi tarafından yazılmış Türkçe-Fransızca Miftâh-ı Lisân (Kırbyık, 2007; Çınar, 2007), Mustafa Sabri tarafından yazılmış Türkçe-Bulgarca Tuhfe-i Sabri An Lisan-i Bulgarî, Refi' Kalayı'nin Lügat-ı Ermeniyesi, Bosnalı Üsküfî'nin Boşnakça-Türkçe Makbûl-i Ârifi bunlar arasında sayılabilir.

Tuhfetü'l-Uşşâk

Ortodoks Rumlar, Osmanlı ülkesinde ayrıcalıklı bir etnik gruptu. Ortodoks kilisesinin de imparatorluktaki imtiyazı nedeniyle Yunan dili ve eğitimi bir engelle karşılaşmadan yaşayabiliyordu. (Ortaylı, 2006: 62) Anadolu sahasında Arapça ve Farsçadan sonra belki de en fazla eser verilmiş yabancı dil Rumcadır. Ders kitapları, gramer kitapları, sözlükler, edebî ve bilimsel kitaplar, gazeteler ve bilimum yazılı materyale ait her neviden örnekler Rumca olarak yayımlanmıştır. Konumuz itibarıyla biz burada sadece manzum sözlüklere değineceğiz. Rumca olarak yazılmış manzum sözlükler arasında Yusufyan Han'ın *Tuhfe-i Rumi*'si (1783), Hanyalı Nuri'nin *Lügat-ı Manzume-i Nuriye*'si (1797), Fevzi Kisedarzade'nin *Tuhfetü'l-Uşşâk*'ı (1817), son tarafı eksik olduğu için yazarı ve tarihi belli olmayan Hanyalı Nuri'nin lüğatinin istinsahı ve yine Hanyalı Nuri'nin kendisi tarafından kaleme alınan ve *Lügat-ı Manzume-i Nuriye* 'ye zeyl olarak yazılan bir eser (1809) daha vardır.

Biz bu çalışmada Fevzi Kisedarzenin *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı eserini tanıtarak değerlendirmeye çalışacağız.

Tuhfetü'l-Uşşâk, Türk Dil Kurumu kütüphanesinde A/2708 mikrofilm numarasıyla ve 3134 fotokopi numarasıyla kayıtlı Rumca-Türkçe/Türkçe-Rumca olarak kaleme alınmış manzum bir lügattir. Fevzi Kisedarzade tarafından kaleme alınmıştır. Mevcut tezkireler ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

biyografiler kontrol edildiği halde müellif hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Elimizdeki taş basma nüshada iki yere tarih kaydı düşülmüştür. Birinci tarih kaydı 23. sayfanın 13. beytindedir.

Alup xāme ele Fevzī didim tārīxini böyle

Murādım bu bula şöhret ola yārāna eglence

Buradaki tarih H.1239/M. 1823-1824 olarak karışımıza çıkmaktadır.

İkinci tarih kaydı ise eserin sonunda *Tārīx* başlığı altında bir beyit verilerek verilmiştir.

İrince bu lügāt pāyāna tārīx

Didim Fevzī murādım bula şöhret

Buradaki tarih kaydına göre ise eser H. 1231/M. 1815-1816 yılında tamamlanmıştır.

Eser toplam 24 sayfadan oluşmaktadır. 19 beyitlik bir giriş, 13 kıta, 3 muhammes ve bir de tarih beytinden oluşan eserde sayfalar herhangi bir kurala bağlı kalmaksızın değişik satırlardan oluşmaktadır.

Giriş kısmı mesnevi nazım tarzıyla yazılmıştır ve sebep-i telif niteliğindedir. Ancak manzum sözlüklerin giriş kısımları tanıtılırken “manzum sözlüklerde dini, lâ-dini, edebî ve ilmî eserlerde olduğu gibi “hamdele” ve “salvele” ile başlama geleneğine uyulmuş; mukaddimelerde “hamd” “salat ve selam”dan sonra müellife dair kısa bilgiler verilmiş, telif sebebi, tertip özellikleri, tesmiyesi ve telif tarihi gibi özellikleriyle eser tanıtılmış ve dil öğrenmenin faydaları hususunda öğütler verilmiştir (Öz 1996: 62)” denilmektedir. Tuhfetü'l-Uşşâk'ta ise farklı bir yol izlenerek sadece telif sebebi müellifin adı ve tesmiyesi hakkında bilgi verilmiş, klasik manzum sözlüklerden farklı olarak “hamdele” ve “salvele” ile başlamamıştır.

Gel imdi dinle ey ʿarîf yazam bir tuḥfe yārāna

Dem-ā-dem hoş ş afā virsün oqunduqça dil ü cāna

İdüp maḥbūb rengini oquyan cānları müştāq

Añıñün nāmına didim bu tuḥfem tuḥfetü'l-^cuşşāq

Göñül āyinesi pāsın siler dā'im kedüretden

Açınca kış ş a'a her-dem xusūsa bāb-ı vuş latdan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

*Gezerken ah u āzāde göñül duş oldu bir ħ ūba
Kemān ebrū siyah gīsū deyerek girdi ūslūba*

*Nedeñlü i ħ tiraz itseñ bulunmaz çāre taqdīre
Cihānıñ ħ alqı cem^c olsa ne mümkin çāre tağyīre*

*Görünce ixtiyārım gitdi elden māh-ı devrānı
Çözüldi ^cuqde-i ^caqlım gel imdi diñle seyrānı*

*Fidān idi o nāzik dilberıñ ismi müsemması
Dilimde vird olup dā'im başımda fikr ü sevdāsı*

*Ne çāre ah bu dil oldu esīri bend-i sevdāsı
Hevā-yı ^caşqı itdi-kim beni Mecnūn u Leylāsı*

*İderdim rüz u şeb āh u fiğan derdi-y-le zārı
Ş ararup gün-be-gün ş oldu cemālimiñ ki ezhārı*

*Unutdırmaş idim ^caşqı hele Şīrīn ü Ferhāda
Bu ħ ālet yoğ-ıdı bil kim gerek Mecnūn u Leylāda*

*Yüzüm xāk-i temennāda bu Fevzī Kisedārzāde
İderdim āh u efgānı gezer ş a ħ rā vü deryāda*

*Ġamımdan ġayri hiç biri başım üzre vü dönmezdi
Derūnum hicr ile kül-xān olup bir gice sönmezdi*

*Beni dīvāne ħ āl itdi o zūlfiniñ muṭ arrāsı
Ne zencīrden geçürdi ben za^cīfi fikr ü sevdāsı*

*Hemān bir gonce gül idi ki mümtāz-ı letāfetde
İderdi anı görse-idi ki ġıbt a ħ ūrā cennetde*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

*Rûx-ı xamrâsınıñ âvâzesi gitmiş bedexşâna
Leb-i la^cliniñ xamrâsı ider nisbet ki mercâna*

*Felek görmüş degil mişliñ ne mümkün anıñ evsâfi
Bulunmaz dünyâda aŞ lâ Ş anuram bende vaŞ Ş âfi*

*Göre-y-di xüsnüniñ şevkin eger bir kişi rüyâda
Getürmezdi cihân ħ übiñ cemâl-i hüsnî-y-le yâda*

*Mefâ^cilün mefâ^cilün mefâ^cilün mefâ^cilün
Muĥ abbet sırrını añla hebâya virme gel^c ömrüñ*

*Kemâl-i hüsnî-y-le meşrûĥ o hübrüda olan şîve
^cAle't-taĥqîq ki böyledir sebep oldı bu te'lif*

Eserde 13 kıta vardır. Kıtaların beyit sayıları eşit değildir. Her kıtanın başında hangi bahrin kullanıldığı bir mısra ile belirtilmiştir. Böylece dört remel, dört hezec, bir recez, bir münserih, bir seri^c, bir müctes, bir mütekarib bahri kullanılmıştır. Başta verilen bahirlerin dışında her kıtanın sonunda hümayun beyti ile hangi kalıbın kullanıldığı tekrar belirtilmiştir.

*Müfte^cilün fâ^cilün müfte^cilün fâ^cilün
Her ne ĥ aleb eyledim virdi baña ol se'os*

*Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilât
Ezber eyle ister iseñ xoş baĥ irdir işte bu*

Buna rağmen eserde sık sık vezin hatalarına rastlanmaktadır. Eserin on üç kıtalık ana bölümünde toplam iki yüz kırk sekiz beyit vardır. Bu kadar beyti bir makalede vermek makale sınırlarını aşacağından her kıta için o kıtanın başlığını ve ilk iki beytini örnek olarak vermeyi uygun gördük.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

El-qıṭ 'a fi-baḥri 'l-münserix el-maṭ vü 'l-mekşūf

Nām-ı xüdādır *se'os* ādeme di *asropos*

Dervīşe dir *‘aṣkitis* evliyā^c adı ayos

Bala *meli melisā* armuda di *apidi*

Miqle'a sen ağlama derde didiler *panos*

El-qıṭ 'a fi-baḥri 'r-remel el-müsemmeni 'l-maqsūd

Malye bercem qaş *firidi madya* göz ebrū *cino*

Mağla rüxdır qırmızıya didiler hem *qokino*

Meme *vizye 'aṣteni* sīne dimekdir sevdiğim

Bilecik pazuya di hem berüye gel *elado*

El-qıṭ 'a fi-baḥri 's-seri'c el-maṭ vü 'l-maqsūd

Büt *idolon* nebīye *porofitis*

Maqri uzun oldu ṭ aleb *andelis*

Qarvo pahalı deve dir *qamila*

Ş ormağa bir sohbet *dertile 'is*

El-qıṭ 'a fi-baḥri 'l-müctesi 'l-maxbūn

İpos bār-gīr *istemoz ḥ* alice *aligo aṭ*

Apopise bu gicedir *polasis nice kerrāt*

Pilav adı *pilavisdir* dinür çifçiye *yorgas*

Ġuna kürke ümīd *elbis mono benoki* bir qat

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

El-qıṭ 'a fi-baḥri 'r-recez el-müreffeli 'l-mürebbi^c

Faqqidir fincān zonar quşaqdır

Marmaro mermer ^cafṭi qulaqdır

Nifi geliñ hem qarfidir ekser

İpṣ omi ekmek cini ṭ abaqdır

El-qıṭ 'a fi-baḥri 'l-hezec el-müsemmenü 's-sālimin

Piyeni gitdi durmadı cevāhir hem durur pevra

Diyamandi ki elmāsa beyāz aqçeye argırya

Kömür qarvuna yelpāze miyastir dir eyü añla

Qaridya hem ceviz oldı qabaq imiş qolokinya

El-qıṭ 'a fi-baḥri 'r-remel el-müsemmenü 'l-mecnūn

Qaza hina nope taze dépe zonia pole çoqlar

Ġampeli bağ oṭ rida kūy isṭ amat göz pezi oynar

Tirepsi beslemek oldı ğoraḫi ṭ arla vunon dağ

Ela geldir istanbula poli dirler ey yār

El-qıṭ 'a fi-baḥri 'r-remel el-maḥzūfi 'l müseddes

Qıl dimekdir ale masfil al xaber

Qafkisari bil lafazān kişiler

Mah başı minelo ğaryasmo ḫ isāb

Yaz ğirabse fili dostlar ey püser

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

El-qıṭ 'a fi-baḥri'l müteqārib el müsemmeni'l-maḥzūf

Kebüter perestir di çirkini defela

Qavadi entari istemoz boğaza

Vakelaris qaş ab deteli istemez

Akipera dinür öteye git aña

El-qıṭ 'a fi-baḥri'l hezec el müseddes'l-maqbūş

Seryo ya'ni dimekdir gāzanfer

Ayozmani dinür hep erenler

Qarpuz a himo niqo qavuna

Yapuni zağara dir terazolar

El-qıṭ 'a fi-baḥri'l hezec el müsmini's- sālīmin

Ṭirabis ş ofraya dirler dīvar adı tihos oldı

Pitseman tükriğiñ adı degirmen hem milos

Cirad adı durur ammā filargiros tama'kāra

Dinür algaya kimaṭ a ṭ uzaq bil liyaqos oldı

El-qıṭ 'a fi-baḥri'r-remel el müsmini'l-makşūr

Ena bir dio ikidir tiryā dinür bil üce

Tesra dördü pendi beşdir eksi dirler altıya

Efṭ a oxṭ o yedi sekiz enya ṭ oquz deqa on

Okuyup ḥ ifz eyleye gör deqa ena on bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

El-qıṭ 'a fi-baḥri'l-hezec el-müsemmenü's-sâlimin

Ebiskebsis ziyâretidir bürük oldı paleğose

Qatalo bozmağa dirler olup başlıq aqsimose

Daxi oqsos didi ökse bikliya hem durur dönme

Ġoniksimos te'essüfdir piyenidir daxi gitmek

Eserin sonunda muhammes nazım şekliye yazılmış üç parça vardır. Parçalar birbirinden bağımsız olarak *aaaaa / bbbbb / ccccc* şeklinde kafiyelenmiştir. Ancak hepsi de *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün* vezniyle kaleme alınmıştır. Vezin hataları burada da göze çarpmaktadır. Her bir parçanın dört mısraında birer Rumca kelime veya bir çekimli fiil kullanılmış ve o kelimenin veya fiilin Türkçe karşılığı da aynı mısra içinde geçirilmiştir. Birinci parçanın dördüncü ve ikinci ile üçüncü parçaların son mısralarında ise Rumca bir kelime veya yapı kullanılmamıştır. Eser bir tarih beyti ile son bulmaktadır.

Polata etso xüdāya ol emānet da'imā

Yarkirtos düşdi gönlüm eyle renc ü ezā

Yara açdıñ sīnem üzre pile'in ey bī-vefā

İtmediñ aş la tereḥ ḥ üm eylediñ da'im cefā

Apovoli en ş onında °aqibet itdiñ fedā

Eletos tefrīr idersin söyleyince ḥ ālimi

Aspolan henya mürü'etsiz çekem mi cevri

Aqrisiyya inş āfiñyoq diñlemezsın sözimi

Qatopotya miḥ nete lāyıq görürsün °aşıqı

Ya eşidüp görmedim hiç sen gibi z ālimi

Poletos aş la yanımda durmadıñ ey nev-cüvān

Efenismos derd-i °aşqın pek xarāb itdi amān

Qopetos gūş itmediñ feyādımı hiçbir zamān

Qateniqta her gice aḡyār ile zavqıñ hemān

Sen ş afāda ben cefāda kārım olsun mı fiḡān

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Tārīx

İrince bu lügāt pâyāna tārīx

Didim Fevzī murādım bula şöhret

Sonuç

Miladi 1816 veya 1824 yılında kaleme alınmış olan Tuhfetü'l-Uşşak, Fevzi Kisedârzâde tarafından kaleme alınmıştır. Kelimeler sözlük içerisinde verilirken bazen Rumcası verilip Türkçesi söylenmiş, bazen de Türkçesi verilip Rumcası söylenmiştir.

Manzum sözlüklerde hedef öğretilmek istenen yabancı bir dilin bütün kelimelerinden ziyade o dile ait akla ilk gelen ve günlük hayatta kullanılan kelimeler verilmeye çalışılır. Bunlar arasında başta gelmek, gitmek, yemek gibi temel kavramlar olmak üzere organ adları, sayılar, renk adları, akrabalık adları, fauna, flora vardır. Bunlara çekirdek kelimeler denir (Aksan 1996: 26). Yaklaşık sekiz yüz, sekiz yüz elli kelimededen oluşan Tuhfetü'l-Uşşak'ın ise çekirdek kelimeleri tamamıyla vermesi zaten beklenemez. Ancak bazılarını yoğun bir şekilde yer verirken bazılarını çok az yer vermesi eserin bir plan dâhilinde değil de rastgele yazıldığını göstermektedir. Örneğin organ adları eserde yeterince yer bulurken renk adları ve akrabalık adları kendine çok az yer bulmuştur.

Eser için en büyük eksikliklerden birisi de sözlüğün özelliklerine dair esaslı bir mukaddimenin olmayışıdır. Zira eser sesletim sisteminden söz dizimine kadar Türkçeden tamamen farklı olan Rumcanın sözlüğü niteliğindedir. Devrin gereği olarak da Arap harfleriyle kaleme alınmıştır. Bilindiği gibi Rumcada “i” sesini karşılayan altı, “e” sesini karşılayan iki ve “o” sesini karşılayan iki çeşit harf veya harf bileşeni vardır. Arap alfabesinde “i” seslisinin kısmen karışmayacağını söylesek de “a-e” ve “o-u” seslilerinin karışmaması imkânsızdır. Buna rağmen müellif ne açıklayıcı bir girişle bu karışıklığı gidermiş ne de kullandığı harekeleri okuyucunun tespit edebileceği bir şekilde farklı yazma yoluna gitmiştir. Ayrıca “Yunanlılık geçmişle özdeşleştirilmiş ve tıpkı Türklerin Osmanlıcası gibi konuşulmayan bir dil ve yaşayan telaffuzla bağdaşmayan bir imladan oluşan katarevusa², edebi dil olarak muhafaza edilmiştir. Yunanlının hayatındaki bu dil ikiliği bu güne kadar uzanan siyasal ve kültürel bir sorundur” (Ortaylı 2006, 81) Bu yüzden de eseri okumak çok zor ve zahmetli bir iş hâline gelmektedir.

² katarevusa (καθαρεύουσα): Son zamanlara kadar Yunanistan'ın resmi dili olan ağdalı Yunanca.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Eserde çok fazla vezin kusuru vardır. Ancak bu manzum sözlüklerin genel özelliklerinden biridir. Tuhfetü'l-Uşşak'ın diğer manzum sözlüklerden farklı olan yanlarından biri ise giriş kısmındadır. Manzum sözlüklerde giriş kısmı "hamdele" ve "salvele" ile başlar (Öz, 1996: 62). Oysa üzerinde çalıştığımız eser doğrudan sebep-i telif beyitler ile başlamıştır.

Tuhfetü'l-Uşşak'ın yazılış amacını müellif "Murādım bu bula şöhret ola yārāna eglence" şeklinde açıklamaktadır. Manzumenin "giriş" kısmında da geniş bir şekilde açıklandığı gibi eserin yazılış sebebi Rum bir güzele duyulan sevdadır. Organ adlarının çokluğu ve bu adların genellikle bir insanın dış görünüşünü yansıtan kelimeler oluşu bu fikrimizi destekler mahiyettedir. Ayrıca eserde müstehcenliği anlatan kelimelerin fazlalığı da müellifin ilmî bir kaygıdan ziyade karşı cinsin ilgisini çekmek amacıyla olduğunu göstermektedir.

Bu değerlendirmelerden hareketle Tuhfetü'l-Uşşak'ın Rumca öğretirken ilmî gayeden çok gündelik hayatta kullanılan özellikle de sokak dilinde gerek duyulacak kelimelerin öğretilmesini hedeflediğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Perihan (2004). "Mahmûdiyye" Adıyla Bilinen Manzum Lügat (Metin-Sözlük). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Semineri)
- AKSOY, Azmi (2003): Yunanca – Türkçe Türkçe – Yunanca Sözlük, İstanbul: Alfa Yayınları
- AKSOY, Azmi (2003): Türkçe Açıklamalı, Dilbilgisi Uygulamalı Modern Yunanca İstanbul: Fono Yayınları
- BÜYÜKKARCI, Süleyman (2003). Türkiye'de Rum Okulları, Konya: Yelken Yayınları.
- ÇAĞIRAN, Önder (2000). Ferišteoğlu Sözlüğü Üzerine Bir Dil İncelemesi. Kayseri.
- ÇINAR, Bekir (2007). Miftâh-ı Lisân Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DOĞAN, Aksan (1996): Türkçenin Sözvarlığı, Ankara, Engin Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- DURSUN, Mehmet (2005). Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım. *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 10-1, Editor in Chief: Choi Han-Woo, The International Association of Central Asian Studies Intitute of Asian Culture and Development, p. 197-216, Korea
- FARDÎ, K. T., (1860): Hazine-i Lügat-ı Rumiye vü Osmaniye, İstanbul, Anatoli Matbaası.
- GÜLHAN, Abdülkerim (2005). Manzum Sözlük Nazmü'l-Leâl'in Dil ve Üslûp Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*, 11-12-13 Kasım. Manisa.
- HLORİDİS, Yanko (1899): Kamus-ı Osmani, Türkçe Rumca Lügat İstanbul: Ektog Matbaası,
- HOLTON, David; MACKRIDGE, Peter; WARBURTON-Philippaki Irene (2007): *Greek A Comprehensive Grammar of the Modern Language*, London: Routledge.
- HOLTON, David, (2008): *Greek An Essential Grammar of the Modern Language*, London: Routledge.
- İLHAN, Seyfettin (1997). Şemsi, Cevâhirü'l-Kelimât (Mukayeseli İnceleme). Fırat Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi (2005). Tuhfe-i Şahidi: Muğlalı Şahidi İbrahim Dede (Farsça-Türkçe manzum sözlük). Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- KAPATZAS, Λεωνίδας; TUNCAY, Faruk, (1994): *Ελληνο Τουρκικο Λεξικο – Yunanca Türkçe Sözlük*, Αθήνα: Ροδαμός Εκδοσεις
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî”, *Millî Kültür*, sayı: 74, Temmuz 1990, 60-61.
- KARTAL, Ahmet (2003). Tuhfe-i Remzî. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KILIÇ, Atabey (2006). Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı) S. 20, s. 65-77. Kayseri.
- KILIÇ, Atabey (2007a). Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Vehbî. *Turkish Studies*, Volume 2/2 s. 410-475., Spring.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/kilicat_abe.pdf

- KILIÇ, Atabey (2007b). Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuḥ fe-i Şâhidî (Metin). Turkish Studies, Volume 2/4 s. 516-548., Fall.
<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi6/34kilicatabey.pdf>
- KIRBIYIK, Mehmet (2007); Yûsuf Hâlis, Miftâh-ı Lisân Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük, İstanbul: Beşir Kitabevi
- KÜLEKÇİ, Numan; KARABEY, Turgut (1990). Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça Türkçe Manzum Sözlük), Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- MCCARTHY, Justin (1998). Müslümanlar ve Azınlıklar, İstanbul: İnkîlap Yayınları.
- MİLYOPOLOS, Yanko P. (1894): Lûgat-ı Türkiyye Rumiyye, İstanbul.A. K. Yerardu.
- MUHTAR, Cemal (1993). İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- OHANİ, Yorgaki (1897) Ta'lim-i Lisan-ı Rumi, İstanbul: Kasbar Matbaası.
- ÖLKER, Gökhan (2005a), Şiir Diliyle Rumca Öğrenimi, Tuhfetü'l-Uşşâk, Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara 11-13 Mayıs (Basılmamış bildiri).
- ÖLKER, Gökhan (2005b): Ta'lim-i Lisan-ı Rumi, Metin ve Dil Öğretim Yöntemi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Konya (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZ, Yusuf (1996). Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler. Ankara Üniversitesi SBE (Yayın Aşamasında Olan Doktora Tezi)
- ÖZTAHTALI, İbrahim, İmran (2004).Lâmi'î Çelebi ve Lûgat-ı Manzûmu (Tuhfe-i Lâmi'î), Bursa: Gaye Kitabevi.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2003): Rumca-Türkçe Mülemma Mani Tarzı Söylenmiş Şiirler Üzerine, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. D. A. Bican Ercilasun Armağanı, Konya.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

-
- REDHOUSE, Sir James (2001). A Turkish And English Lexicon, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TEMASTOKLİ Ahtena (1896): Kamus-ı Osmani, Rumcadan Türkçeye Lügat, İzmir: Amaltiya Gazetesi Matbaası Yayınları.
- TİNİDİ, Kostan Paşa (1891): Usul-i Lisan-ı Rumi, Neologos İstanbul: Matbaası.
- TUNCAY, Faruk; ΚΑΡΑΤΖΑΣ, Λεωνίδας, (2000): Yunanca Türkçe Sözlük, Τογρκο Ελληνικο Τογρικο Λεξικο, Αθήνα: Κέντρο Ανατολικών Γλωσσών Και Πολιτισμού.
- YAKAR, Halil İbrahim (2007). Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî, Turkish Studies. Volume 2/4, s. 1015-1025., Fall.
- ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Γ.; ΣΙΑΠΕΝΟΥ, Ε., Αγγλο Ελληνικο, Αθήνα, Michigian Press.
- YURTSEVEN, Necmettin (2003). Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lügatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si. Ankara Üniversitesi, SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*